

УДК 37.013:81'243

О.М. ЗНАНЕЦЬКА,

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних та природничих спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

О.В. ЦВЕТАЄВА,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних та природничих спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається питання ролі комунікативної компетентності у навчанні іноземних мов. Проаналізовано поняття, сутність та компоненти комунікативної компетентності з позицій педагогічного, психологічного та міждисциплінарного підходів. Стверджується, що комунікативна компетентність є однією з ключових компетентностей майбутнього фахівця. Досліджено наукові праці, присвячені цій проблемі.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, компетенція, поняття комунікативної компетенції, компоненти комунікативної компетентності, компетентнісний підхід, навчання іноземної мови.

Постановка проблеми. У сучасній освітній парадигмі компетентнісний підхід виступає пріоритетною методологічною підставою розробки цілей, завдань і змісту професійної підготовки майбутніх фахівців. У даному контексті відбувається переосмислення існуючих державних освітніх стандартів, а також вдосконалення системи вищої освіти. Це зумовило високу теоретичну і практичну значущість розробки проблеми компетентності, поняття якої пов'язується з певною сферою діяльності, у зв'язку з чим виділяються різні види компетентності. Суть однієї з них – навчитися працювати, з тим, щоб здобути не лише професійну кваліфікацію, але і в ширшому сенсі: компетентність, яка дає можливість справлятися з різними ситуаціями і працювати в команді. Робота в групі, управління ситуацією передбачає здійснення взаємодії, комунікації, що вимагає від фахівця з вищою освітою володіння таким видом компетентності, як комунікативна. З метою виявлення суті і специфіки комунікативної компетентності необхідно розглянути означений феномен з позицій різних сфер соціогуманітарного знання, що оперують цим поняттям.

Аналіз основних досліджень. Питання теорії і практики розвитку комунікативної компетентності висвітлювалися в наукових працях багатьох дослідників, наприклад таких, як І.Б. Буртова, І.А. Виноградова, Т.М. Дрідзе, Ю.М. Жуков, І.А. Зимня, Л.М. Мітіна, Є.І. Пассов, П.Н. Пижова, Дж. Равен, В.В. Сафонова, Є.М. Сидоренко, Л.Н. Тімашкова, А.В. Хуторський тощо. Однак, незважаючи на велику кількість існуючих публікацій з даної проблеми, автори підкреслюють, що недостатньо вивченими залишаються ще багато її аспектів, і серед них, перш за все, сама дефініція поняття «комунікативна компетенція», її компонентний склад, особливості її формування, визначення критеріїв та показників її сформованості.

Формулювання мети статті. Мета даної статті - розглянути поняття, сутність і головні компоненти комунікативної компетенції в контексті навчання іноземних мов з позицій педагогічного, психологічного, лінгвістичного та міждисциплінарного підходів.

Виклад основного матеріалу. Під комунікативною компетентністю соціолога І.А. Виноградова, Т.М. Дрідзе та ін. розуміють такий рівень засвоєння досвіду взаємодії з оточуючими, який забезпечує особі адекватне (в рамках своїх здібностей і соціального статусу) функціонування в суспільстві. Комунікативна компетентність при цьому виявляється детермінованою в першу чергу змінами, що відбуваються в суспільстві, вимогами, які воно ставить його членам [2, с. 7–8].

В.В. Сафонова та А.В. Хуторський розрізняють поняття «компетенція» і «компетентність». Так, поняття «компетентність» визначається як здатність людини до практичної діяльності, а «компетенція» – як змістовний компонент цієї здатності у вигляді знань, умінь та навичок [7; 11]. Хоча в науковій літературі у більшості випадків у цьому відношенні різні автори вживають терміни «компетенція» і «компетентність» як синоніми.

З позицій психології комунікативна компетентність визначається як «інтегральна, відносно стабільна, цілісна психологічна освіта, що проявляється в індивідуально-психологічних, особистісних особливостях в поведінці і спілкуванні конкретного індивіда» [1, с. 15–17].

У зв'язку з розробкою методології і методів соціальної психології, а також теоретичних і методичних основ соціально-психологічного тренінгу комунікативна компетентність, її суть, соціальна природа, шляхи розвитку і вдосконалення детально досліджені рядом авторів, які розглядають комунікативну компетентність «як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії» [3, с. 4].

При такому підході комунікативна компетентність є складовою соціально-психологічної компетентності особи, що визначається як здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми, що оточують її, в системі міжособистісних стосунків, до складу якої входять уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особистісні особливості і емоційні стани інших людей, вибирати адекватні способи поведінки з ними і реалізовувати ці способи в процесі взаємодії. При цьому уміння розуміється як «засвоений суб'єктом спосіб виконання дії, що забезпечується сукупністю набутих знань і навичок» [9, с. 873]. З позицій лінгвістики пріоритетної ролі набуває власне мовний аспект вивчення комунікативної компетентності, а саме засвоєння мовної системи, уміння використовувати засоби мови в мовній взаємодії.

У педагогічному та психолого-педагогічному аспектах комунікативна компетентність розглядається П.Н.Пижовою як «сукупність комунікативних здібностей, знань і умінь, адекватних для вирішення комунікативних завдань». При цьому під комунікативними завданнями автор розуміє проблемні ситуації, що виникають у взаємодії між людьми [5, с. 4–5].

Педагогічне трактування комунікативної компетентності наведено в працях Є.М. Сидоренко, Л.Н. Тімашкової та ін. Дане поняття автори розглядають як:

– складну цілісно-особистісну освіту, що включає гуманістичні орієнтації, комунікативні цінності, сукупність особистісних якостей, що забезпечують готовність до діалогічного спілкування, знання основ спілкування, культуру взаємодії, що виявляється в процесі педагогічної взаємодії [10, с. 23–24];

– сукупність комунікативних здібностей, комунікативних умінь і знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їх вирішення [8, с. 59–60].

Змістовно комунікативна компетентність включає такі компоненти: знання у сфері комунікативних дисциплін; комунікативні і організаторські уміння; емпатію; самоконтроль; культуру вербальної і невербальної взаємодії. Таким чином, у системі соціогуманітарного знання комунікативна компетентність подається як інтегральна характеристика особи, до складу якої входять:

– (з позицій психологічного знання) цілісна психологічна освіта, що обумовлює адекватне відображення і прогнозування психічних станів іншої людини;

– (з позицій соціальної психології) система внутрішніх ресурсів, рівень засвоєння досвіду взаємодії з довкіллям;

– (з позицій педагогіки) сукупність гуманістичних орієнтацій, комунікативних умінь і особистісних якостей, що забезпечують культуру взаємодії і вирішення професійних завдань.

Педагогічний контекст комунікативної компетентності передбачає опанування студентами широкого спектра комунікативних умінь, необхідних для здійснення їх майбутньої професійної діяльності. В освітньому стандарті вищої освіти першого рівня подано повний перелік таких умінь. Наведемо лише деякі з них: уміння використовувати набуті знання в процесі взаємодії з основними соціальними організаціями і інститутами суспільства та соціальними групами; уміння здійснювати і організовувати продуктивне міжособистісне і професійне спілкування; уміння використовувати психолого-педагогічні знання, методи і сучасні технології навчання для вирішення виховних, професійних, управлінських завдань, проведення навчальних занять з персоналом; уміння аналізувати особливості внутрішньокультурної і міжкультурної комунікації і враховувати їх при вирішенні соціальних і професійних завдань [4].

Розгляд комунікативної компетентності в міждисциплінарному аспекті дає можливість визначити її як інтегральну характеристику професійно і особистісно значущих якостей фахівця з вищою освітою, що відображає рівень його знань, умінь і досвіду, і дозволяє конструктивно взаємодіяти в соціальних умовах професійної діяльності, що змінюються.

Комплексний аналіз суті комунікативної компетентності дозволив передбачити, що вона може бути віднесена до метапредметних (ключових) компетентностей і, маючи кризу проникаючу властивість, допомагає майбутньому фахівцю бути мобільним і конкурентоспроможним на ринку праці, діяти конструктивно в соціальних умовах, що швидко змінюються. З метою доведення даного твердження звернемося до вітчизняних і зарубіжних документів і авторських позицій.

Дослідники розглядають комунікативну компетентність як одну з ключових, якими повинен володіти випускник вищого навчального закладу. З тридцяти семи видів компетентностей, що виділені Дж. Равеном, в більшості з них виявляється комунікативна складова: «здатність приймати правильні рішення; здібність до спільної роботи; здатність спонукати інших людей працювати спільно заради досягнення поставленої мети; здатність вирішувати конфлікти і пом'якшувати розбіжності; здатність ефективно працювати підлеглим і т.д. Очевидно, що комунікативний компонент «забарвлює» всі перелічені компетентності» [6, с. 257–258].

Основними цілями соціально-гуманітарної підготовки студентів, згідно з освітнім стандартом, виступає «формування і розвиток соціально-особистісних компетенцій, що забезпечує вирішення і виконання громадянських соціально-професійних, особистих завдань і функцій». При цьому очевидним є той факт, що реалізація зазначених цілей передбачає організацію взаємодії, контактів, комунікації в соціальній і професійній сферах. Далі в стандарті вказано, що одним з напрямів розвитку соціально-особистісних компетенцій є розвиток культури соціальної комунікації особи, тобто накопичення досвіду, умінь і здібностей жити в суспільстві, взаємодіяти з іншими людьми, співпрацювати. Тим самим в освітньому стандарті актуалізується соціальний характер комунікативної компетентності, розвиток якої покликаний забезпечити адаптацію і мобільність випускника вишу в соціально-економічних умовах, що швидко змінюються. Також наголошується, що випускник ВНЗ в процесі соціально-гуманітарної підготовки повинен розвинути власні метапредметні компетенції, однією з яких виступає уміння працювати в команді [4].

У той же час, уміння працювати в команді, взаємодіяти з оточуючими, управляти ними, є суттю професійної діяльності фахівця з вищою освітою. І якщо уміння працювати в команді віднесене в освітньому стандарті до рівня метапредметних компетенцій, то ми вважаємо, що комунікативна компетентність в її соціальному аспекті може бути розглянута саме так.

Вищесказане дозволяє стверджувати, що комунікативна компетентність є однією з метапредметних (ключових) компетентностей майбутнього фахівця, має кризу проникаючу властивість і дозволяє синтезувати результати психологічного, соціологічного, лінгвістичного і педагогічного аналізу. Будучи складним, багатоаспектним явищем і одночасно інтегральною характеристикою особистості, комунікативна компетентність може правомірно розглядатися як багатогранне явище.

Починаючи з другої половини ХХ століття, в лінгвістиці стався поворот до соціального і функціонального аспектів аналізу мови. Це означає, що до сфери інтересів лінгвістів

увійшов аналіз механізму використання мови для досягнення численних цілей, що виникають в ході соціальної взаємодії. У цей період лінгвістичні дослідження набувають все більш яскраво вираженої прагматичної спрямованості, при цьому основним завданням наукових досліджень є вивчення не структури мови, а її функціонування. Звернення до конкретних випадків вживання мови з урахуванням численних чинників (як мовних, так і немовних), що впливають на хід мовного обміну, і аналіз мовних висловлювань з урахуванням цих чинників дозволили встановити характер функціонально-детермінованих змін, що надають індивідуальності висловлюванням в різних ситуаціях спілкування.

Яскраво виражена прагматична спрямованість лінгвістичних досліджень виявилася як в загальній концептуальній позиції методики як науки, так і в технології навчання іноземних мов. Нині найбільш використовуваним і актуальним в навчанні іноземних мов є компетентнісний підхід. Це обумовлюється тим, що, як правило, раніше предметні знання або відомості, засвоєні студентами, а також їх навички і уміння не використовувалися в практичних ситуаціях і професійній діяльності. Логіка компетентнісного підходу, навпаки, передбачає формування таких умінь і розвиток на їх основі таких здібностей, які дозволяють людині максимально реалізувати себе в цьому суспільстві.

Компетенціями можна назвати якості особистості, що постійно розвиваються, уміння застосовувати знання в новій ситуації. Комунікативна компетенція може по праву вважатися стрижневою, оскільки саме вона лежить в основі усіх інших компетенцій. Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє говорити про комунікативну компетенцію як про міждисциплінарний феномен, у визначенні якого відсутня чітка стандартизація. Проте при усій різноманітності підходів до вивчення структури комунікативної компетенції найбільш загальними компонентами є: лінгвістичний, соціолінгвістичний (мовленнєвий), соціокультурний, соціальний, стратегічний, дискурсивний і предметний.

Слід зазначити, що кожна наука розглядає те або інше явище зі своїх позицій і описує його своєю мовою. У зв'язку з цим в психології, лінгвістиці, соціології і суміжних з ними галузях існують свої описи комунікативної компетенції і її складу як об'єкта дослідження. Проте сфера освіти має справу не з об'єктами, які треба описувати, а з людиною, якій засобами існуючої культури допомагають розвивати свої здібності і засвоїти вміння, що дозволяють їй жити в цьому суспільстві. У зв'язку з цим методичні підходи навчання іноземних мов набули яскраво вираженого комунікативного характеру. Це зумовило радикальний поворот до природної комунікації в процесі навчання мови, спрямованість цього процесу на формування комунікативної компетенції, а пізніше – і здібності до спілкування мовою, що вивчається, яке здійснюється з урахуванням ситуативних і особистісних чинників, що детермінують специфіку іншомовної мовленнєвої поведінки.

Висновки. Таким чином, під час навчання іноземної мови, дуже важливим виявляється набуття слухачами комунікативної компетенції, або уміння говорити відповідно до мовної ситуації. Набуття комунікативної компетенції, тобто знання, що сказати, і уміння це сказати конкретній людині в конкретній мовленнєвій ситуації, є необхідним для повного, досконалого оволодіння мовою, а також кінцевою метою навчання іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Буртовая И.Б. Коммуникативная компетентность и социально–психологические факторы ее развития / И.Б. Буртовая. – Томск: Томск, 2004. – С. 15–17.
2. Виноградова И.А. Коммуникативная компетентность в социализации личности, дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / И.А. Виноградова. – Н. Новгород, 2002. – 223 с.
3. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении: практ. пособие / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растяжников. – Киров : ЭНИОМ, 1991. – 94 с.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Пыжова П.Н. Психологическая компетентность руководителя: учеб. метод пособие / Н.П. Пыжова. – Минск: Академия упр. при Президенте РБ, 2005. – С. 4–5.
6. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление и развитие / Дж. Равен; пер. с англ., 2002. – С. 257–258.

7. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / В.В. Сафонова. – М., 1993. – 47 с.
8. Сидоренко Е.В. **Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии** / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2008. – С. 59–60.
9. Словарь психолога-практика / сост. С.Ю. Головин. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск: Харвест, 2005, – 873 с.
10. Тимашкова Л.Н. Формирование коммуникативной компетентности студентов педвуза / Л.Н. Тимашкова. – Минск: МГЛУ, 2001. – С. 23–24.
11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] // Эйдос. – 2002. – 23 апреля. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

References

1. Burtovaia, I.B. (2004). *Kommunikativnaia kompetentnost i sotsialno-psikhologicheskie factory ee razvitiia* [Communicative competence and social and psychological factors of its development]. Tomsk, pp. 15-17 (In Russian).
2. Vinogradova, I.A. (2002). *Kommunikativnaia kompetentnost v sotsializatsii lichnosti. Dis. kand. psikhol. nauk* [Communicative competence in personality socialization. Cand. psychol. sci. diss.]. Nizhnii Novhorod, 223 p. (In Russian).
3. Zhukov, Yu.M., Petrovskaia, L.A. & Rastiannikov, P.V. (1991). *Diahnostika i razvitie kompetentnosti v obshchenii* [Diagnostics and development of competence in communication]. Kirov, ENIOM Publ., 94 p. (In Russian).
4. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu"* [Law of Ukraine 'On Education']. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (In Ukrainian).
5. Pyzhova, P.N. (2005). *Psikhologicheskaia kompetentnost rukovoditelia* [Psychological competence of the leader]. Minsk, Akademiia upravleniia pri Prezidente RB Publ., pp. 4-5. (In Russian).
6. Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyiavlenie, razvitie i realizatsiia* [Competence in the modern society: detection, development and realization], pp. 257-258 (In Russian).
7. Safonova, V.V. (1993). *Sotsiokulturnyi podkhod k obucheniiu inostrannomu yazyku kak spetsialnosti. Avtoref. dokt. diss.* [Social and cultural approach to foreign language teaching as speciality. Abstract of doc. sci. diss.]. Moscow, 47 p. (In Russian).
8. Sidorenko, E.V. (2008). *Treninh kommunikativnoi kompetentnosti v delovom vzaimodeistvii* [Training of communicative competence in business interaction]. Sankt Peterburh, Rech Publ., pp. 59-60. (In Russian).
9. In S.Yu. Holovin (Ed.). (2005). *Slovar psikhologa-praktika, 2-e izd., pererab. i dop.* [Dictionary of practical psychologist, 2nd ed., revised. and add.]. Minsk, Kharvest Publ., 873 p. (In Russian).
10. Timashkova, L.N. (2001). *Formirovanie kommunikativnoi kompetentnosti studentov pedvuza* [Formation of communicative competence of pedagogical institutions students]. Minsk, MHLU Publ., pp. 23-24. (In Russian).
11. Khutorskoi, A.V. (2002). *Kliuchevye kompetentsii i obrazovatelnye standarty* [Key competences and educational standards]. *Eidos* [Eidos]. Available at: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (In Russian).

В статье рассматривается роль коммуникативной компетентности в обучении иностранным языкам. Проанализированы понятие, сущность и компоненты коммуникативной компетентности с позиций педагогического, психологического и междисциплинарного подходов. Утверждается, что коммуникативная компетентность является одной из ключевых компетентностей будущего специалиста. Исследованы научные труды, посвященные данной проблеме.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, компетенция, понятие коммуникативной компетенции, компоненты коммуникативной компетентности, компетентностный подход, обучение иностранному языку.

In the article the role of communicative competence in foreign language teaching has been considered. The notion, the main points and the components of communicative competence from the positions of pedagogical, psychological and interdisciplinary approaches have been analyzed. Communicative competence is claimed to be one of the future specialist's key competences. The scientific works **щт the problem** have been investigated.

Key words: competence, communicative competence, the notion of communicative competence, the components of communicative competence, competence approach, foreign language teaching.

Одержано 14.02.2017.